

A halott szerelmesek földjén

(Federico García Lorca galego költeményei)

„Számunkra Portugália szellemileg messzebb volt akkor még mint Mexikó”, jegyezte fel a Residencia de Estudiantesben töltött tanulói éveikről Luis Buñuel, a költő ifjúkori barátja. A félsziget különböző lírai hagyományait (gázelek, románcok, kaszidák) felelevenítő García Lorca 1935-ben mégis egy – a galego-portugál költői hagyomány beható ismeretét tanúsító – hat költeményből álló galego nyelvű versfüzérrel, a *Seis poemas galegos*-sal jelentkezik.

A középkori lírai hagyomány – melyet Lorca elsősorban mint népköltészeti emlékeket ismert és tisztelt – megújításakor Lorca nemcsak a jellegzetes verstípusokat, műfajokat, hanem magát a nyelvet, az Ibériai-félsziget lírai „anyanyelvét” is imitálja-feleleveníti. Ez is középkori gesztus, hisz a középkori irodalomszemlélet a műfajokat, megszólalás-módokat az egyes „nyelvekkel” azonosította. A középkorban így lehetett az „epikus nyelvnek” tekintett kasztíliaival szemben a galego-portugál a lírai költészet nyelve az egész Ibériai-félszigeten, s ezért írhatott a rendkívül invenciózus költő, a kasztíliai király, Bölcs Alfonz galego-portugál nyelven verseket. Ebben a cikkben nem foglalkozunk Lorca „galegizálásának” nyelvi sajátosságaival, a verseknek a költői életműben betöltött jelentőségével, a *Seis poemas galegos*-t a középkori hagyomány felől közelítjük meg.

A galego-portugál líra egyik híres műfaja a párhuzamos ismétlésekre, refrénes versszakpárokra épülő *cantiga de amigo* egy archaikus lírai hagyomány emlékét őrzi. Itt nem a férfi, hanem mindig a nő, az *amiga* vall szerelmet, a refrénes strófapárok, paralellizmusok is ellenkeznek a provanszál típusú trubadúrköltészet szóképeken, folytonos innováción alapuló költői nyelvével, szerkesztési elveivel.

García Lorca hat költeménye az egyik, a témáját is a modern emigrációból merítő *Boltosfiú dala* egyáltalán nem kötődik a galego középkorhoz, de a másik öt vers középkori műfajokat imitáló *cantiga*-parafrázis. Ezek közül három nyilvánvalóan *alba*, a szerelmesek búcsúzkodását bemutató „hajnali ének” parafrázisa, kifordítása. A *Bárkás Miasszonyunk románcában* az utolsó teljes versszak tartalmazza az albára utaló idő-megjelölést:

Pírral ült ki már a hajnal
Galícia hegyfokára. (Eörsi István ford.)

A *Madrigál Santiago városához* c. versben egy régi hajnalra emlékszik vissza a költői én:

Régi reggel szíve reszket
Szívemben e hajnalon. (Eörsi István ford.)

A Bölcsődal a halott Rosalía de Castró-hoz c. versben hajnali kakaszó és a négyszer ismétlődő *Érguete!* (Kelj fel!) felszólítás a emlékeztet a galego-portugál albákra, mindenekelőtt Nuno Fernandes Torneol híres *Ébredj kedvesem, e hideg reggelen* kezdetű albájára. De sajátos „ellen-albának” tekinthetjük a negyediket, a *noiturniót*, a „Halott fiú éji dalát” is.

Az európai középkori lírában szinte mindenhol (még a német költészetben is, ld. a Tageliedet) megtalálható talán népies eredetű, az udvari hagyománynál is régebbi alba mindenütt könnyen alkalmazkodott a jelenlévő lírai hagyományhoz. A galego-portugál lírában eltűnik a hajnal közeledtére figyelmeztető *őr* vagy a *companho*, a jóbarát, a refrénes szerkezet viszont megőrződik, s természetesen a nő, az amiga lesz a beszélő. García Lorca nagyon sok motívumot átemel a középkori galego-portugál albákból, *cantiga de amigo*-kból: *ágoa, vento, pino, erba, cabelo* (víz, szél, fenyő, fű, haj), magát a hajnalt jelentő alba szót is átveszi, néhol pedig még szerkesztési eljárásai, mellérendelő szerkezetei (*van e vên, de pinos e d'erbas*) is a középkori galego líra parataktikus mondatfűzéseit idézik. Szabályos versszakpárokat is alkalmaz, de inkább csak jelzésszerűen, hisz Lorca természetesen nem olyan kevés elemet variál, mint a középkori *cantigák* szerzői. Az ellentétező szándék az albához kapcsolódó szerepjáték kifordításán érhető tetten: Lorcánál mindig halott a „másik”, az amiga vagy az amigo; halott fiú testét sodorja a folyó (*A halott fiú éji dala*), és bölcsődal szól a halott Rosalía de Castróhoz.

A nagy költőnő, Rosalía de Castro a 19. századi galego nemzeti ébredés szimbolikus alakja, az egyszerre a modern nemzetet és az örök, halhatatlan amigát-animát jelképező költő. A vallási motívumok tulajdonképpen nem idegenek a középkori albáktól, a legelső ismert népnyelvű albát, a provanszál Guiraut de Bornelh-ét is, ahol az „igaz fényt” szólítja meg a költői én a költemény kezdetén, a szerelmi és vallásos alba ötvözetének tarthatjuk), de az albák vallásos elemeinek Lorcára jellemző hol spekulatív, hol mitikus értelmezését a középkorban persze még nem találjuk.

A „bölcsődalban” az élet és halál témája, a bibliai-vallásos motívumok, a kakas, az angyal, a bárka, a Belénből (azaz Betlehemből) a híres galego kegyhely, Santiago felé tartó „ezüsthajó” átértelmezi a „kelj fel-t”, a hagyományos albákban a szerelmes ébresztésekor szokásos felszólítást. A halott amiga teste és az ezzel azonosított, az ereklyeiről, kegyhelyéről (Santiago de Compostela) nevezetes ország, a misztikus hajó,

amely csak a fájdalmat, „Galícia kíneservét” hordozza, azt sugallja, hogy ébredés, feltámadás, újjászületés már nem lehetséges. (A 20. században – gondoljunk csak Buñuel *Tejút*-jára – nem egyedülálló a compostelai kegyhely, a „Galícia-téma” ilyen keserűen ironikus értelmezése.)

Kifejezetten vallásos barátal, *cantiga de amigo* a középkori galego lírában természetesen nincs, a szentek, Szűz Mária csak mint a természeti elemekhez, a madarakhoz, virágokhoz hasonló „mágikus pártfogók” jelennek meg a galego-portugál lírában. Lorcánál a *Bárkás Miasszonyunk románc*-ának mégis a „Szűzanyácska” a főhőse. (Maga az alba szó nemcsak hajnalt jelent a középkori galego-portugálban, hanem fehéret és metaforikusan szüzet is.) A Galícián végigvonuló, a hajnalt megtestesítő nőalak Lorcánál a halál képviselője, palástja szemfödélhez hasonlít, vándorlását halottak kísérik:

Esőt hozott a hegyekből
Az üveggalambok szárnya.
Holtak keltek át a hágón
Férfiak, nők köddé válva. (Eörsi István ford.)

Tömörítéssel, a szókincs redundanciájával, a paralellisztikus eszközök végletes kihasználásával már a középkori albák is eljuthattak a külső és belső történet sor, a természeti táj és a lírai személy (női test) azonosításához. Dénes király híres albájában, a *Felkelt a széplány* kezdetűben az időmeghatározás (hajnal) az amiga állapotává, szinte személyes tulajdonságává válik: a szerelmi történet, a szüzesség elvesztése és a „külső idő”, a napfelkelte Dénes király albájában mágikusan egybemosódik.

Lorca a *Madrigál Santiago városához* c. versben a szürrealista képtechnika alkalmazásával majdnem ehhez a mágikus szimbolizmushoz hasonló hatást ér el. A természeti tájjal azonosított női testnek a középkori galego költészetben persze még nincs semmilyen aktuális földrajzi, történeti, politikai jelentése, ez csak majd a provanszál Peire Vidalnál kezdődik (*Ab l'alen tir vas me l'aire*). Lorca madrigáljában a szerelmi történet helye és jelképe a város (természetesen Santiago), a mindent benedvesítő eső, a víz, az ágoa a galego költészetből való jelkép, de a költő a beteljesülésre utaló esőt az utolsó sorban már mint régi emléket idézi – a költemény jelen idejében Santiago, a mitikus város „távol van a naptól” (*lonxe de sol*).

Ezek a vallásos allúziók se az albáktól, se a barátaloktól nem állnak távol. Akármilyen „ősi”, „népies”, „populáris” a barátalok, a női megszólalásmód ibériai-félszigeti hagyománya, az amigo és amiga dialó-

gusában a középkorban mégis beleszűrődik egy másik nagyon régi szöveg-hagyomány, a bibliai *Énekek éneke*. (Populáris és bibliai hagyomány a félsziget középkori szerelmi költészetében szinte kibogozhatatlan: épp a populáris költői hagyományt szinte leghűségesebben őrző Pero Meogo-nál bukkanunk a fiút, az amigo-t jelentő ószövetségi ihletésű hegyi szarvasra (*cervo do monte*.) A „menyasszony” és „vőlegény” párbeszédének allegorikus interpretációja pedig nemcsak a középkori misztikában, hanem már a Bibliában megkezdődik. Lorca tulajdonképpen itt is csak kitapintja, felerősíti és természetesen politikai-történeti aktualitásokkal is gazdagítja a középkori szerelmi hagyomány bizonyos elemeit: az „ország” (Galícia) elátkozott, elkárhozott, hiszen halott a menyasszony/vőlegény. Ebbe az értelmezésbe pedig a város-szimbólum, a méltatlanná vált „szent város”, „női város” Jeruzsálem-Santiago is beleillik. A politikai allúziók, az elmaradott, elfelejtett Galíciára való utalások természetesen a romantikus nemzeti költészetben gyökereznek.

A középkori udvari líra tájszimbólumai a madárénektől hangos tavaszi táj: a szerelmi beteljesülést és udvariságot egyszerre jelentő „zárt kert”, és a lovag és pásztorlány találkozóinak (*pastorela*) helye, az elhagyott folyópart. A galego-portugál költészet (és nemcsak a barátalok, hanem a provanszál mintájú *cantiga de amor*-ok is) a másfajta vágyak jelképeként a tájszimbólumok közé emelnek egy új természeti elemet. A *mar, tenger* mint a szerelmeseket elválasztó akadály már a *cantiga de amigo*-kban is megjelenik, a *cantiga de amor*ok szerzői, mindenekelőtt Pai Gomes Charinho, Dom Dinis, Dom Afonso kiaknázva az *amor-mar-morte*, szerelem-tenger-halál paronómázia lehetőségeit, a „tenger vonzását” már az ismeretlen utáni sóvárgás, nosztalgia és a halálvágy szimbólumaként szerepeltetik. (Ez lesz a későbbi portugál költészet „elvágyódás”-kultuszának, a híres *saudade*-nak egyik gyökere.) A középkori Pai Gomes Charinho mindenestre már egyenrangúnak mutatja be költeményében a szerelmi bánatot, *coita d'amor*-t és a *coita de mar*-t, a tenger okozta sóvárgást.

A XX. századi trubadúr, aki egy halottért énekel bölcsődalt, és akinek ciklusában Santiago már nem látja meg a fényt, a *coita do mar*, a szerelmi költészet halálhoz kapcsolódó jelentései hangsúlyozódnak. A kihalt éjszakai Santiagóban csak a „tenger hamuját” érezzük.

Nézd csak: kő és kristály-réteg –
az utcán eső fut át.

Gyöngé szélben nézd a tenger
homályát és hamuját. (Eörsi István ford.)

Bánki Éva

A *noiturnio*-ban, az éjszakai dalban folyótól, a „holdból zuhogó vizen át” vezet a „függöny-tengerig a halott fiú útja:

Siessünk, legények, tétovázni kár,
Mert már a tengerhez sodorja az ár. (Eörsi István ford.)

A szemfödélbe burkolózó Bárkás Miasszonyunk pedig:

.... és a Szűz a tengert nézi
háza kapujában állva. (Eörsi István ford.)

Ez a galego költészet hagyományaihoz kapcsolódó tenger-szimbólum egészül ki egy igazi lorcai motívummal, a *holddal*. Az egyik „éjszakai” költeményben, az anya és lánya közötti tradicionális lírai párbeszédet felelevenítő a *Hold tánca Santiagóban* c. versben a sápadt legény, a *branco galán* változik halálszimbólummá, a táncoló hold-halál csábítása ragadja a „holtak hajlokába” a lányt. A hat költemény közül ez a legmerészebb képtechnikát, de egyben a legarchaikusabb párbeszédtypust és parataktikus ismétléseket alkalmazó *cantiga*-parafrázis.

Ebben a halálba-csábított, halálhoz csábított világban a szerelmi megadás és boldogság nem más mint Rosalía de Castro jelképes sorsa, a mozdulatlanság elfogadása: a Galíciát jelképező halott beletörődik, hogy soha nem virrad. De Lorca mitologizáló parafrázisai (ironikusan kifordított *cantigái*) nemcsak a XX. századi költő életművét értelmezhetik, hanem segíthetnek „visszafelé olvasni”, újraidézni a középkori galego hagyományt is.